

Az akác hívójele

Belényes előtt leszállt az autóbusról, hogy gyalog közelítse meg a helységet. Miután a jármű égzengése elült a délutánban, és az utasból nem maradt más az üres ülésen, csak a kétségbeesés légbőlfaragott szobra meg a döbbenet, amit ez a látvány okozott a többiekben, lassú, lebegő léptekkel, melyek nyomán meg sem rebbent a dülöüt vastag pora, megindult az ezelőtt húsz évvel látott akáca felé. Ezért is választotta a tavaszt az utazásra, pedig ilyenkor foglalták le leginkább zongoralekői, előadásai, mert teljes pompájában akarta látni a fát. Szinte behunytt szemmel lépkedett, minden részére emlékezett az útnak, úgy indult a találkozás elé, mint húsz és egynehány éves korában ahhoz a lányhoz, kiblen balga ifjúként felismerni vélte egy pillanatra legbensőbb és legdöntőbb életelveinek majdnem azonosását. Milyen tébolyító boldogság volt hallani a lánytól a természetben való feloldódás-vágy vallomását, aki a fővárosi köregetegben úgy élt, mintha szabad mezőkön, dús erdők vastag avarján sétálna naponta. Az érzelmek önállósága, a mindenek felett való lebegés, az elvonatkoztatás és elkülönülés tökéletessége a mindennapiságtól, a bele nem olvadás, a különység megdöbbentő készsége, igen, ez mind, mind rá hasonlított. Hamar elmúlt, s utána végérvényesen rájött, hogy társat már nem lelhet igazán magának, s hogy egyedülállóan döntő élményt az élet áramlásán kívül maradt embernek csupán a zene adhat. Aramlík, eliramlik az élet, s a jövőtől sem várhatsz semmi jót, a változások lassan készülődnek, s míg az idő ekéje kifogat valami újat, fontosat, döntően szükségessé a történelem televényéből, az emberélet a végéhez ért, s azzal a érzéssel ülsz le megírni a végrendeleted, hogy életednek utolsó húsz-harminc esztendejében tulajdonképpen nem történt veled semmi igazán boldogító esemény. Vakító élességgel vág bele az emlékek: ifjúkorában, a mérhetetlen becsvágy idején, mikor semmilyen siker nem volt elég, egyszerre rádöbbsent: mire vágyai esetleg teljesülnek, addigra már elvesztik végérvényesen a jelentőségüket, eltűnik minden a napok zakatolásában, mint oboa hangja bombarobbanásban. Úgy vágyja látni újra a virágba borult, zengő fát, mint Mózes láthatta az égő csipkebokrot a bibliai időkben, vagy mint a kamaszkor lángolásában, mikor úgy beszélgetett Istennel, mint legkedvesebb és legokosabb barátjával. Ő, azok a hajnali találkozások, még az új napra riadó feszítő boldogság jelentkezése előtt valamivel, tudta, érezte, hogy valahol, nagyon messze, valaki most rá gondolt, biztatón végigsimít a haján, és megkezdődik a rajongó és bölcs beszélgetés. Huszonkét éves korára tökéletes ateista lett, s ezeknek a találkozásoknak mámorát egy zengő, gazdag főhéfer fűrtjeit egymáshoz csendítő, madaraktól és méhektől dús, kitérülő és ajándékozó tavaszi akáca mégis visszahozta. Mintha a vakok hatodik érzéke vezetné, ebben a csöndes belső rajongásban, mikor úgy lebegett szinte az út felett, mint a valamikori szentek a vizek fölött, gondolatai a szokott módon átváltak a politikára, mint azoknál az embereknél, akik irtóznak és tökéletesen elvonatkoztatnak annak napi gyakorlatától, de akik magukban, lelkük mélyén megszállottan politizálnak: érdekes, azokban a rajongó időkben milyen könnyedén és magától értetődően tudtam egyeztetni egy végtelen lehetőségű lény és az én iszonyúan véges életem élményét, s most, mikor kihalt belőlem minden rajongás, pontosan ilyen természetesnek veszem a szenvedélyes nemzeti érzés és a megszállott nemzetköziség tökéletes együttesét magamban. Tulajdonképpen az egyetlen igazi beszélgető társam, Kodályon kívül, magam vagyok, a gondolatok szabályos ritmusban követik egymást, mint hullámok a parti homokon, senki sem viszi tévútra a beszélgetést, nem ért félre, vagy meg sem ért, tökéletes formákban állnak össze a képzetek, jól kivethető a főtéma, a visszatérő ütemek, s minden diszsonancia a maga helyén lendíti előre a gondolat-szövetet. Érezni vélte az akác illatát, elképzelte csöndes, békés beszélgetését az elpihenni készülő madarakkal, ha jökedve volt, s mikor nem volt, ha egyedül járhatott virágzó mezőkön, fák között, kiválasztott magának egy lombok közt pihenő madarat, s ezek során kifinomított hangjeleivel kicsalogatta egy kiálló, kiszáradó ágra, s hosszúsan elbeszélgetett vele. Önkéntlenül szinte formálta is szájával, torkával, nyelvével a megfelelő hangokat, itt most egy kis ösvény vezet balra, mondta magában, ráfordult, majd néhány lépés után megállt, mélyen beszívta a levegőt, lassan kinyitotta a szemét, s ott látta maga előtt a belényesi akáca iszonyatos hiányát.

— Örömmel hallom, Busiția úr, hogy kilépett a Vasgárdából — mondta Bar-tók a házigazdájának. A végeletekig zárkózott zeneszerzőnek, akinek megközelít-hetelenségét keservesen átélték rajongói, és a gyűlölet hisztérikus kitöréseiként élték ki nagyszámú ellenségei, azon kevés barátai közé számított a belényesi gim-názium tanára, akik közé Budapesten Kodály, Párizsban Delius, New Yorkban pedig Menuhin tartozott. Itt-tartózkodásait esetleg az zavarta olykor, hogy a házi-asszony a legválogatottabb ételekkel traktálta, a világhírű ember iránti tiszteletből.

— Asszonyom, ön félreért engem — mondta a vendég. — Megkérhetném, hogy ma estére kukoricamálét vagy ha lehet, krumplisztésztát készítsen a ked-vevért?

— Egyik leveléből úgy vettem ki — tért vissza a beszélgetésre a házigazda —, hogy a kivándorlás gondolata különösen foglalkoztatja.

— Nem Magyarországból, hanem a diktatúrák Európájából akarok kivándo-rolni. Akármilyen súlyos a helyzet, minden becsületes embernek otthon kell ma-radnia, hogy teljes erővel dolgozzék a jobbulás lehetőségének előbbrehozásán. A kérdés csupán annyi, hogy belátható időn belül lesz-e fogamatja ennek a munká-nak, s hogy egyáltalán ilyen időkből bele lehet-e szólni a dolgok menetébe? Látja, Hindemith öt évig küzdött otthon, hogy belássa, reménytelen bármely job-bulás, s elhagyta hazáját.

— Nincsen olyan kétségbeesett helyzet, melyből adott alkalommal ne tudna hasznát kicsikarni egy feltörekvő országnak — felelte Busiția elgondolkozva. — Én egy pillanatra sem vesztettem el hitemet abban, hogy itthoni működésem ne lenne nélkülözhetetlen.

— Én úgy látom, félreért — mondta a vendég. — Az én munkám az össze-hasonlító zenefolklórkutatás, ezen kívül számomra otthon más tér nem adatik. Viszont ezt a munkát évtizedek óta nem végezhetem a mai kelet-európai visz-o nyok között.

— De marad a zeneszerzés, ami még ennél is fontosabb ilyen nagyformá-tumú alkotó esetében.

— Egyrészt már régóta csupán az íróasztal fiókjának alkotok. Műveim nem kellenek senkinek. Másrészt, ha otthon elő is akarnák adni műveimet, most már azonnal tiltakozom, mert semmilyen formában nem vagyok hajlandó részt vál-lalni bármilyen hivatalos eseményből egy olyan országban, amelyik eszményeim meggyalázásának legbiztosabb útján halad.

— Viszont részt vesz a bukaresti Enescu-díj zsűrijében, Temesváron, Vára-don hangversenyeznek, s Európa nagyvárosaiba is gyakran ellátogat mint előadó-művész.

— Kivéve Németországot, Olaszországot, s újabban Ausztriát. Nem tudok egy billentyűt sem leütöni, miközben hallom kinn az utcán az elszabadult vadállatok hörgését. Ezek az utazások arra is jók, hogy közben legalább ne lássam, mi folyik otthon, s ugyanakkor alig várom, hogy hazatérjek. Különös érzésem van az utóbbi időben. Otthon, a saját hazámban kétségbeesett erővel elfog a honvágy. Az egyet-len megoldást az hozná, ha az érdekelt államok bármelyike segítséget nyújtana kutatásaim folytatásához. Mert csak ülni, és várni a jövőt, az idő múlását, remény-telen egy állapot.

— Összehasonlító zenefolklórkutatás, egy olyan puszkaporos hordón, mint Kelet-Európa — mondja szomorúan a házigazda. — Hisz olyan zsúfoltan élünk egymás hegyén-hátán, hogy ha valamelyikünk is arrébb mozdítja a lábát, máris valamelyik szomszédjának érzékeny tyúkszemére lép vagy éppen a kezére.

— A nagy világégés idején kétségbeesett gondolataim egyike volt, hogy orszá-gaink is egymásnak mennek. S látja, bekövetkezett. Pedig nemcsak kutatásaim folytatásának teljes berekesztését féltettem, hanem az együttműködés szétbomlá-sával kölcsönös és a nagyhatalmaknak való tökéletes kiszolgáltatottságunk be-következésétől is rettegetem.

— Emlékszem a háború elején írt levelére — feleli Busiția —, amelyikben arról értesít, hogy kiadatta Bécsben és Londonban román népzenei gyűjtése egy részét, melyet nekem ajánlott, s a kolindagyűjteményt is.

— Gondolom, van sejtelme arról, hogy micsoda támadások keresztüztébe kerültem akkoriban: Magyarország egyik nemzeti kisebbségének gazdag népzene-jét propagálni Európában akkor, amikor mindenki a teljes széthullástól félt a fél-resikerült háború következtében. A legkevesebb az volt, hogy hazaáruelnak mi-nősítettek, s ha nem lettem volna már világszerte ismert alkotó, valószínűleg be is zártak volna.

— Furcsa gondolatokat ébresztett bennem akkori levele. Ön a két ország em-berei közti barátságot féltette egy hadüzenet esetén. Próbáltam megérteni önt, pe-dig bevallom, én másképpen gondolkodtam. Egy esetleges konfrontáció számunkra

egy hosszan tartó és eleddig még megoldatlan kérdés, a mi kisebbségünk ügyének kérdését exponálta. Majd pedig meghozta a számunkra megfelelő megoldást.

— Akkoriban sokat gondolkoztam azon — felelte Bartók —, hogy hány európai eszmeáramlatot asszimiláltunk az évszázadok folyamán. Ezeket átalakítottuk a magunk képére, s felhasználtuk lehetőségeink, tehetségünk szerint. De a két legfontosabb kérdésben nem voltunk képesek megfelelő ideológiát kidolgozni. Egyik a nemzeti függetlenség kérdése Ausztriával szemben: miközben évszázadokig harcoltunk az osztrák elnyomás ellen, amikor végre a Habsburg-birodalom minden eresztékében ropogott, és valószínűnek látszott közeli széthullása, mi mellette léptünk be egy teljesen értelmetlen és haszontalan háborúba. A másik pedig a nemzeti kisebbségekkel szemben kialakítandó álláspont kérdése, hisz minden gondolkodó fő láthatta, ebben az országban, ahol a kisebbségek alkotják a többséget, a legképtelenebb rövidlátást jelenti e kérdés megoldását tovább odázni, akár egy nappal is. S ha mi képtelenek voltunk mindkét fél számára megfelelő megoldást találni, akkor természetes, hogy a kibontakozás keresése egyoldalú lesz. Leveletem viszont kissé félreértette. Én valóban elsősorban az emberi kapcsolatok széttörlésétől féltém; miért írtam volna pont önnek egy közöttünk kirobbanó háború veszedelméről?

— Akkoriban s azóta is sokat beszélgettünk az ön tarthatatlan helyzetéről. Tudtuk, milyen vad támadások érték otthon. Miközben nálunk is azzal vádolták, hogy meghamisította gyűjtését, sőt kétségbe vonták román tudását is. Én, ahol csak lehetett, bebizonyítottam, tökéletes románsággal írt levelei és népdalmagyarázatai kapcsán, ahol még a ritka tájszavak jelentését is kiválóan megértette, hogy mennyire képtelen ez az állítás. S hallottuk, hogy ostoba támadások érték cseh vagy horvát részről is, pontosan azt az embert, aki mindnyájunk egyik legjobb barátjának számított, miközben azokat könnyen össze lehetett számolni az ujjainkon a féktelen gyűlölködések idején.

— A népdal olyan, mint a virágpor, a könnyű szellő is átviszi a legjobban őrzött határokon is. Egyik füzetemben példákat hozok fel, hogy a Felvidéken az idézett dallamok több mint harminc százalékát magyar részről vették át, míg alig húsz százalékát szlovák részről, pedig idézhettem volna fordítva is. Gyerekdalaimat cseh fedőlappal forgalmaztattam Magyarországon is. Mégis megharagudtak a tót atyafiak reám. Muraközi horvát gyűjtésemben sajnos főleg horvát átvételt találtam, pedig vágyam az eredeti dallamok felkutatása volt. Képzheti az ottani felzúdulást. Ha valaki megállapította, hogy a finn népdalok többsége svéd átvételből fakad, senki sem tagadta ki a kutatót a társadalomból. Esetleg a finnugor rokonság magyar hívei, mert a dallamok nem pentatonok. Életem legszebb vágya volt felrajzolni a nagy zenefolklór-térképet, amelyből kitetszett volna, hogy mennyire egymáshoz tartozunk, és mennyi rokon vonást mutat a néplélek a mi tájainkon. Erre sem fog sor kerülni már életemben. Viszont New Yorkban felajánlották, hogy rendezzem sajtó alá a szlovák folklóranyagot, s ha egyáltalán elmegyek innen, annak legfontosabb oka talán éppen ez lesz.

Vacsora után, ahol a háziasszony természetesen a legválogatottabb ételeket szolgálta fel, megérkezett a házigazda egyik tanártársa is. Halkan helyet foglalt az asztal mellett, mert a zeneszerző a Busztiának ajánlott zeneművekből játszott. A ház olyanná vált, mint egy zenedoboz, minden része zengett, együtt lélegzett a zenével, a lehunyt szemű, szikár ember ott állt az akác előtt, s hallgatta a belőle áradó muzsikát.

— Compozitor román? — kérdezte suttogva a házigazdát a vendég, miután elültek a számára jól ismert dallamok.

— Nem, hanem magyar zeneszerző — felelte Bartók, és megfordult a széken. — Aminthogy Liszt is az volt, bármennyire szeretnék elvitatni tőlünk egyesek.

— Ó, Bartók Béla — derült fel a vendég arca a felismeréstől. — Így már más. De azért megkérdéném — fűzte hozzá —, hogyan lehetett Liszt magyar, ha nem is tudott magyarul. Mindenki németnek tartja.

— Liszt a francia nyelvet beszélte a legtökéletesebben, nem a németet. Zenéjéből is hiányzik minden német vonás. A neve szláv eredetű, de magyar helyesírással írta. De nem ez a fontos, hanem hogy magyarnak tartotta magát.

— Mégis, hogy lehet, hogy nem tanult meg magyarul? — kérdezte a vendég.

— A mai viszonyokat nem lehet ráerőszakolni a régiekre. Például Eötvös sem tudott fiatal korában magyarul, de mivel író volt és magyar, megtanult magyarul, hogy magyarul írhasssa műveit. Lisztnek a zenéje fő vonásaiban magyar. A múlt században olyan erős volt az osztrák befolyás, hogy gyakoriak voltak az ehhez hasonló esetek. De ez nem jelentette a nemzetiség feladását. Ami az osztrák nyomást illeti, elmondanék az életemből egy eseményt. Mikor a századelőn a

budapesti filharmonikusok elő akarták adni teljesen klasszikus stílusban írt szimfóniámat, a vezető hangszerek osztrák tulajdonosai megtagadták a játékot. S tudja miért? Mert a művet Kossuthról neveztem el. Igen, Magyarország fővárosában megtehetette néhány osztrák zenész, hogy megtagadja egy olyan zenemű előadását, amelyet túlságosan magyarnak talált. Ilyen volt a mi sokat kárhozott hegemoniánk a birodalomban.

— Ön azt mondta, hogy Liszt zenéje magyar — fejtegette tovább a vendég. — Amit ön most játszott, az viszont tökéletesen román. Miért ne lenne ön akkor román zeneszerző? — kérdezte mosolyogva.

— Hallgassa meg a következő dallamokat — fordult vissza a zongorához Bartók. — Az egyik magyar, a másik román, a harmadik magyarországi német, a negyedik szlovák dallam. Mondja meg, milyen sorrendben játszottam őket.

— Nem tudnám megmondani — mondta meglepődve a vendég, miután Bartók abbahagyta a játékot.

— Látja, itt Kelet-Európában annyi sok kölcsönhatás ért mindannyiunkat, annyira ölelésnyi közelben élünk egymással, hogy sok esetben a nemzeti hovatarozást az dönti el, hogy minek tartja magát az ember. Nem pedig az, hogy minek szeretnék mások tartani.

— Ön rengeteg dallamunkat jegyezte fel — mondta Buşia. — Tudtommal ezernél több hengerre vett föl román népzeneit. Meglepo volt látni, mennyire lelkesedik a román népzeneért egy magyar zeneszerző.

— Kezdetben pusztán kíváncsiságból kutattam a román néprajzot, s akkor még nem is tudatos kíváncsiságból. Talán csak azért, mert oly egyszerű és természetes volt egyetlen lépéssel átmennem a határon, de miután belekezdtem, nem tudtam visszafordulni. Eleinte a dalok páratlan szépsége csalt beljebb az országba. Olyan volt, mintha mezeli vadvirágot szednék, oly tiszta, oly bő dalszűret volt.

— Hogyan jutott arra a gondolatra, hogy román népzeneit gyűjtsön? — kérdezte a vendég.

— Fiatalkoromban egyszer Arábiában jártam. Egy este leültem valamelyik étkezőbe enni, s egy idő után felfigyeltem valami elbűvölő dallamra. A sötét, füstös és zsúfolt helyiség egyik sarkában öreg arabok ültek elkülönülve, és népdalokat énekeltek. Oly tiszta, felemelő és megrázó volt az éneklésük, hogy éreztem, életszükségletemmé válik a népdalkutatás. Hazatértem után természetesen feljegyeztem minden rokon dallamot, s velük együtt természetesen és megkülönböztetetlen az eredetit. Igen, a távolság, az utazás szinte nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a hazájában megtalálja az ember a helyét, a neki leginkább megfelelő és a többiek számára hasznos munkát.

— Ezzel a munkával viszont alaposan felkavarta a hazai és szomszédos kedélyeket.

— Annyi szitkozódó kifakadást kellett hallgatnom, hogy végre megértettem, hogy az olyan nagy gonddal megrajzolt népdalterképem, mely a közös örökség révén rokonságba állít bennünket, nem nyerte meg az egymással határos keleti államok nemes hazafiainak és lakójainak a legmagasabb tetszését. Ha nem egymással, hanem a nyugattal fedeztem volna fel valami rokonságot, azonnal keblére ölelt volna a nemzeti sznobizmus.

— Azt hiszem, önnek a legtöbb bajt az okozta, hogy nem leplezi, hanem a nyílt beszéddel teljesen kiszolgáltatja magát, Bartók úr — mondta a vendég és elbúcsúzott.

Szobájába térve meglepett örömmel vette észre Bartók, hogy a háziak egy petróleumlámpát készítettek ki az asztalra. Bár volt villany a házban, nem felejtették el, hogy vendégük mennyire szerette, ha esténként lámpavilágnál beszélgettek el. Meggyújtotta a lámpabelet, kitérta az ablakot, és eléje állt. Átölelték az éjszaka hangjai. Döbbenetesen finom hallásával érzékelte, ahogy tühegynyi apró, páncélba öltözött bogarak egymásnak rohannak, és csattogtatják mikroszkopikus méretű fegyvereiket, hallotta, ahogy összecsukódik egy félénk virág, hallotta, ahogy a levelek hátán kipattannak a barna pettyek, hallotta, hogyan lélegzik egy alvó madár. Az ablak előtt halkan nyávogott egy macska.

— Ez a hívótémája — gondolta a zeneszerző. — Csupán két hangból áll, a második egy oktávval magasabb az elsónél, néha lágyabb, néha hangosabb, de mindig ugyanaz.

Halkan elismételte a hangokat. A macska felugrott az ablakpárkányra.